

**СІМЕЙНЕ НЕБЛАГОПОЛУЧЧЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ДЕВІАНТНОЇ
ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ**

**FAMILY DISHARMONY AS PRE-CONDITION OF DEVIANT BEHAVIOR
OF UNDER-AGE CHILDREN**

Анотація: у статті розкривається питання сімейного неблагополуччя як соціально-негативного явища у сучасному суспільстві, обґрунтовується вплив неблагополучної сім'ї на формування особистості, з'ясовуються основні напрями соціально-педагогічної роботи з сім'ями щодо подолання причин і наслідків сімейного неблагополуччя, визначаються соціально-педагогічні заходи у напрямі профілактики девіантної поведінки неповнолітніх, спричиненої негативним впливом неблагополучної сім'ї.

Аннотация: в статье рассматривается вопрос семейного неблагополучия как социально-негативного явления в современном обществе, обосновывается влияние неблагополучной семьи на формирование личности, определяются основные направления социально-педагогической работы с семьями по поводу преодоления причин и последствий семейного неблагополучия, обозначаются социально-педагогические мероприятия в направлении профилактики девиантного поведения несовершеннолетних, вызванного негативным влиянием неблагополучной семьи.

Annotation: the article opens the questions of family disharmony as social-negative phenomenon in modern society, grounded influence of disharmonic family to forming personality, turned out main directions of social-pedagogical work with families concerning solving of reasons and results of family disharmony, determined social-pedagogical measures in the direction of prophylactics deviant behavior of teenagers, caused by negative influence of disharmonic family.

Ключові слова: сімейне неблагополуччя, девіантна поведінка, неповнолітні, сім'я, сімейне виховання, формування особистості.

Ключевые слова: семейное неблагополучие, девиантное поведение, несовершеннолетние, семья, семейное воспитание, формирование личности.

Key words: family disharmony, deviant behavior, under-age children, family, family upbringing, forming personality.

Мета: визначити вплив сімейного неблагополуччя на формування девіантної поведінки неповнолітніх; з'ясувати чинники, які призводять до скоєння дітьми антисоціальних дій, що пов'язані з невиконанням сім'єю своїх функцій; розкрити основні напрями соціально-педагогічної роботи з неблагополучною сім'єю задля створення умов для подолання нею причин і наслідків свого неблагополуччя.

У зв'язку з економічною нестабільністю, зниженням рівня життя населення проблема поліпшення соціального становища дітей набуває особливої значущості і залежить в значній мірі від сім'ї, якій належить пріоритетне місце у процесі формування і розвитку особистості дитини. Вона є першим вихователем і середовищем передачі духовного багатства, культурних традицій, формування ціннісних орієнтацій, практичних умінь і навичок, моральних і культурних стандартів поведінки. Безперечно, основну причину поширення бездоглядності і безпритульності дітей, появи у суспільстві таких негативних явищ, як алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, проституція серед неповнолітніх, здійснення ними протиправних дій потрібно шукати в особливостях їх сімейного оточення. Тому особливої уваги з боку держави і суспільства потребують неблагополучні сім'ї, які не в змозі забезпечувати належний рівень сімейного виховання, здійснюючи негативний вплив на розвиток і формування особистості дитини.

Сімейне неблагополуччя в значній мірі – об'єктивне явище, яке в тих чи інших формах властиве будь-якому суспільно-економічному ладу. Однак сьогодні дана проблема, її криміногенна чи інша негативна роль у напрямі

виховання підростаючого покоління не нейтралізується в достатній мірі державою і суспільством. Тому потребує активізації розробка економічних, соціальних та правових заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для успішного перебігу процесу формування кожної особистості, особливо виховання дітей у неблагополучних сім'ях.

Вивченню сім'ї як соціального інституту та малої групи присвячено роботи А.І.Антонова, М.С.Мацковського, В.І.Медкова, А.Г.Харчева та ін., в яких досліджено структуру сім'ї, її функції та спроможність їх виконувати, внутрішньородинні зв'язки, культурний та освітній рівень членів сім'ї тощо. Неблагополучні сім'ї вивчали О.Г.Антонова, В.А.Балцевич, С.Н.Бурова, А.К.Воднева, В.П.Левкович, Г.М.Миньковский, В.М.Оржеховська, Г.В.Святненко, І.М.Трубавіна, В.І.Шилова, Ю.М.Якубова, основна увага в дослідженнях яких приділяється неповним сім'ям і таким, де батьки зловживають алкоголем, вживають наркотичні засоби, ведуть аморальний спосіб життя.

В умовах економічної, політичної та духовно-моральної кризи, посиленої занепадом гуманістичних засад існування суспільства, неповнолітні громадяни країни опиняються у стані світоглядної невизначеності, невпевненості у майбутньому. Відчуття беззахисності та злиденності провокують неповнолітніх на антисоціальні форми самоствердження, досягнення цілей аморальними шляхами. У науковій літературі знайшли розкриття питання, які стосуються причин виникнення у неповнолітніх девіантної поведінки (І.Д.Бех, С.І.Болтівець, О.В.Землянська, Н.П.Крейдун), явищ важковихованості та їх зв'язку з правопорушеннями (С.А.Беличева, А.І.Долгова, Є.В.Зайка, О.В.Киричук), шляхів пошуку ефективної профілактики правопорушень та ролі спеціальних установ у профілактичній роботі з неповнолітніми (С.О.Бадмаєв, О.В.Беца, Ю.О.Клейберг, Л.В.Мардахаєв), вивчення відхилень у поведінці дітей, пов'язаних із недоліками у сімейному вихованні (І.І.Васильківська, М.Д.Ветров та ін.).

Прогресивний розвиток суспільства, його просування до певного ідеалу

неможливий без належного забезпечення охорони прав і свобод членів такого суспільства на всіх рівнях та сферах його життєдіяльності, особливо, такої його верстви як діти. Держава і суспільство повинні докладати максимум зусиль для забезпечення дітям гідних умов життя, сприяння їхньому повноцінному психічному та фізичному розвитку, моральному благополуччю. Саме за таких умов держава і суспільство можуть розраховувати на майбутнє. Однак, сьогодні, можна констатувати, що негативні процеси, які як наслідки супроводжують глобальні зміни в політичній, економічній, соціальній сферах життєдіяльності суспільства і держави, самим безпосереднім чином торкаються і неповнолітніх. Підтвердженням цього є злочинність дітей і молоді (особливо корисливої та насильницької), дитяча наркоманія, токсикоманія, проституція, бездоглядність та ін. Як правило, прошарок неповнолітніх із такою поведінкою складають діти, які позбавлені батьківської опіки, батьки яких ведуть аморальний, антисоціальний спосіб життя тощо.

Вищезазначене диктує необхідність зосередитись на комплексі чинників, які призводять до невиконання або неефективного виконання сім'єю низки функцій на рівні групи і суспільства, що зумовлює дестабілізацію останнього. Слід зазначити, що першопричинами девіантної поведінки дитини виступають реальні життєві умови, які породжують дефекти у її діяннях, оскільки свідомість регулює поведінку людини, але й сама свідомість формується умовами життєдіяльності індивіда. Тому причини девіантної поведінки слід шукати в соціальних умовах існування людини і в особистих рисах, що знижують адаптивні можливості людини, насамперед, в її мотиваційній сфері, ціннісних орієнтаціях, особливостях емоційно-вольової та інтелектуальної сфери. Соціальні проблеми, з одного боку, породжують складні життєві ситуації, при розв'язанні яких людина порушує правові норми, а з іншого – впливають на формування її особистості. Особистісні ж якості людини ускладнюють оцінку ситуації, не дають їй змоги прийняти адекватне рішення, свідомо управляти своєю поведінкою, протистояти негативному впливові інших осіб.

Особистісні якості дитини в значній мірі формуються під впливом сімейного оточення. Тому варто визначити чинники девіантної поведінки, що пов'язані з сім'єю дитини і призводять до її соціальної дезадаптації, серед яких: виховання в душі асоціальних цінностей; жорстоке поводження з дитиною, вчинення щодо неї насильницьких дій, жорстокі методи виховання; недостатня увага з боку батьків до дитини, її виховання, задоволення її потреб, нехтування її інтересами; відсутність у сім'ї матеріальних умов для повноцінного розвитку, життєдіяльності та виховання; перенесення дорослими на дитину агресії, залучення її до конфліктів між батьками, атмосфера емоційного напруження, взаємної неприязні; застосування у вихованні до дитини непедагогічних дій тощо. Наслідком впливу вказаних чинників може бути незадоволеність фізичних і соціальних потреб дитини, формування у неї асоціальних цінностей і стереотипів девіантної поведінки; загальна невихованість і педагогічна занедбаність; відставання у фізичному, психічному та культурному розвитку; підвищення загальної тривожності та агресивності дитини, формування комплексу неповноцінності, невпевненості в собі; низький авторитет батьків для дитини, пошук нею зразків для наслідування поза сім'єю, підтримки в компанії однолітків або у сторонніх осіб; бажання привернути до себе увагу через делінквентні вчинки [5, 284].

Громадянська незрілість, моральні та протиправні збочення неповнолітніх, тим паче скоєння ними суспільно небезпечних вчинків, викликають виняткову занепокоєність держави і суспільства, вимагають глибокого аналізу та вжиття всіх необхідних заходів для недопущення таких проявів, пріоритетного запобігання їх вчиненню, найбільш раціонального реагування на злочини, включаючи покарання та альтернативи останньому [3, 467]. Адже правопорушення, здійснені неповнолітніми, – це небезпечне соціальне явище, оскільки, по-перше, негативно впливають на формування особистості; по-друге, завдають значної шкоди суспільству через втрату трудових ресурсів (лише третина покараних повертаються до повноцінного суспільного життя); по-третє, відіграють значну роль у формуванні рецидивної злочинності (дві третини

рецидивістів розпочинають свій злочинний шлях ще неповнолітніми) [4, 60].

Вищезазначене підтверджує, що проблема формування девіантної поведінки неповнолітніх під впливом сімейного неблагополуччя, характерними рисами яких є соціальна та емоційна незрілість, поява стійких аморальних поглядів, вимагає об'єднання зусиль педагогів, психологів, соціальних працівників, юристів та працівників різних державних і громадських інституцій з метою виявлення, усунення та запобігання виникненню причин даного негативного явища у суспільстві. Важливою у даному напрямі є профілактична діяльність, під якою розуміють діяльність державних органів і громадськості, що має системний характер як за комплексом заходів, так і за колом суб'єктів, які її здійснюють, спрямовану на недопущення виникнення, усунення, послаблення або нейтралізацію причин та умов злочинності, окремих її видів та конкретного злочину [2, 95]. Вона передбачає позитивний вплив на поведінку окремих неповнолітніх на території нашої держави, у її окремому регіоні, у родині, на підприємстві, в установі чи організації, незалежно від форм власності, за місцем проживання.

Зазначимо, що в нашій державі широко здійснюються заходи, спрямовані на запобігання формуванню девіантної поведінки дітей, попередження антисоціальних дій серед підлітків. Так, продовжують втілюватися в життя положення Конвенції ООН про права дитини, активізуються процеси покращення соціального становища неповнолітніх відповідно до Законів України “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” “Про охорону дитинства”, “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”, Указів Президента України “Про затвердження Комплексних заходів щодо профілактики бездоглядності і правопорушень серед дітей, їх соціальної реабілітації в суспільстві”, “Про Національну програму “Діти України” та ін. Виконання основних положень вищезазначених документів сприяє вирішенню питань захисту материнства й дитинства; розвитку нормативно-правової бази забезпечення прав і законних інтересів дітей і підлітків; виявленню і запобіганню таким негативним соціальним феноменам, як дитяча

безпритульність і жебрацтво; розширенню діяльності державних структур, що займаються проблемами неповнолітніх, таких, що надають соціальну і психологічну допомогу дітям і підліткам.

Сьогодні в Україні основними напрямками політики держави і суспільства, діяльності різних соціальних інститутів, установ та громадських організацій на шляху подолання сімейного неблагополуччя визначено: зниження рівня безробіття, особливо молодіжного; вдосконалення діяльності всіх суб'єктів державної системи соціального та правового захисту сім'ї і дитини; організація теоретичних і методичних досліджень з проблем сімейного неблагополуччя і впровадження у практику найефективніших методів цієї роботи; соціальна допомога неблагополучним сім'ям та її спрямованість на подальший саморозвиток кожної сім'ї; підвищення ефективності роботи державних органів щодо попередження проявів сімейного неблагополуччя; посилення індивідуальної результативної профілактики антисоціальної поведінки батьків і їхніх неповнолітніх дітей; правове виховання батьків та дитини в сім'ї, набуття необхідних соціальних умінь; широка соціальна реклама, спрямована на формування правової культури населення загалом.

Як бачимо, держава здійснює соціальну політику у напрямі створення умов для забезпечення належної життєдіяльності української сім'ї в суспільстві, сприяє здійсненню соціально-педагогічних заходів у напрямі допомоги сім'ї, подолання негативних явищ, які мають місце у неблагополучних сім'ях задля забезпечення повноцінного розвитку і формування особистості дитини. Адже реалізація основних функцій сім'ї не є наслідком певних біологічних регуляторів і механізмів, а представляє собою результат дії соціальних процесів, соціальної системи в цілому [1, 214].

Таким чином, масштабні і швидкоплинні процеси соціально-економічних і політичних змін у суспільстві, що містять не завжди позитивні риси, несприятливо впливають на соціокультурну та морально-психологічну сферу життєдіяльності суспільства, а разом з тим на сім'ю, яка утворює базову передумову функціонування соціуму завдяки фізичному і соціокультурному

заміщенню поколінь. Все це призводить до дезорганізації сім'ї, зміни її структури, складу, функцій і характеру внутрішніх взаємовідносин, збільшення кількості неблагополучних сімей, в свою чергу позначаючись на вихованні підростаючого покоління. Суспільство потребує відтворення не тільки фізично та інтелектуально розвинутого, але й соціально спрямованого молодого покоління, однак зростання кількості сімей, які через свою дисфункціональність неспроможні репродукувати його, створює, зокрема, передумови для девіантної поведінки неповнолітніх, здійснення ними антисоціальних вчинків.

Отже, проблема сімейного неблагополуччя набуває особливої актуальності, науково-теоретичної і практичної значущості, необхідності її вирішення задля майбутнього нашої держави і суспільства, адже сім'я є основним осередком формування особистості дитини, її загальнолюдських цінностей, моральних і культурних стандартів поведінки, залучення до соціальних зв'язків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонов А.И. Социология семи / А.И. Антонов, В.М. Медков. – М.: МГУ, 1996. – 304с.
2. Васильківська І. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні: деякі аспекти / І.Васильківська // Право України. – 2004.– №1.– С.95-98.
3. Закалюк А.П. Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів / А.П.Закалюк. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 712с.
4. Оржеховська В. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх: навчально-методичний посібник / В.Оржеховська. – К.: ВіАН, 1996.– 351с.
5. Соціальна педагогіка: теорія і технології / За ред.І.Д.Звереві. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 316с.
6. Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю: навчальний посібник / І.М.Трубавіна. – К.: ДЦССМ, 2002. – 132с.